

MB

177.064

Őrláng füzetek 3. szám

A Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány
hírlevelének melléklete

BRUNSZVIK TERÉZ

Versek, cikkek, levelek, naplódíszetek

Jubileumi kiadvány

Jézus Krisztus születésének 2000.,
a magyar államalapítás 1000.,
Brunsziik Teréz születésének 225.
évfordulójára

Martonvásár
2000

BRUNSZVIK TERÉZ

Versek, cikkek, levelek, naplóidézetek

Jubileumi kiadvány

Jézus Krisztus születésének 2000.,
a magyar államalapítás 1000.,
Brunszvik Teréz születésének 225.
évfordulójára

Nemzeti Széchenyi Könyvtár

A bevezetőt írta, válogatta és szerkesztette

HORNYÁK MÁRIA

Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány

M a r t o n v á s á r

2 0 0 0

A verseket németből fordította

KALÁSZ MÁRTON

A prózai szövegek fordításában közreműködtek

Emőkey István, Friedrich Béláné, Hornyák Mária,
Rákóczi Katalin, Somodi István

ISBN 963 00 5499

Készült Risograph digitális sokszorosítón

T a r t a l o m

Bevezetés	3 - 6
Versek	7 - 12
Cikkek	13- 18
Levelek	19 - 36
Idézetek	37- 44
Jegyzetek	45 – 48

BEVEZETÉS

A mostani, évezred búcsúztató esztendő az igazán jeles jubileumok éve. A kereszténység mindenekelőtt Jézus 2000. születésnapját ünnepli, felidézve annak a csillag-ragyogásos betlehemi éjszakának (időszámításunk kezdetének) az emlékét, amelyen „Isten emberré lett fia”, Krisztus világra jött.

A Megváltó születésének 1000. évfordulóját annak idején a magyarság valóban emlékezetessé tette: ekkor került uralkodónk, István fejére a Szent Korona, amelyet ő a római pápától kért és kapott. Isten végtelen jóságának és megtartó szeretetének a jele, hogy mi, magyarok ma a Szent István-i államalapítás millenniumát ünnepelhetjük.

Az ezredforduló még egy kerek jubileumot hozott: 225 éve annak, hogy Brunszvik Teréz Pozsonyban, egy júliusi hajnalon meglátta Isten szép napját. 1775. július 27-én tartották keresztvíz alá, amikor is a kis Tézi – homlokán a kereszt jelével – felvételre Isten gyermekeinek közösségébe.

Védőszentje Avilai (Nagy) Szent Teréz lett. „Micsoda erőteljes példakép!” – állapítja meg évtizedekkel később. „Ki utánozhatná a lángoló, boldog Terézt? Már itt a földön boldog és szent, mert Istenben, Istennel és Istenért élt!” – írja 1841-ben, midőn már ő is a Krisztussal való az egyesülés útját járja. „Nagy szerencsém, hogy szilárd talajjal rendelkezem, amire építek: a bibliai Jézusom. Nem csupán a történeti, akiről olvassuk, hogy Isten fia, azon kívül, hogy Megváltó; hanem az én Jézusom, akivel kapcsolatomban van, aki bennem lakik, a lelkem pedig Őbenne, akit mindenütt megtalálok és meglátok!” – ujjong.

Elmélyülő Isten-kapcsolata mellett Brunszvik Terézt a tevékeny és áldozatos 'honszerelme' jellemzi. „Eltűnődöm, a nemes és félelmetes gondolon, hogy értékes legyek számodra, ó Haza!” – írja, meggyőződése ugyanis, hogy neki is kötelessége „a hon virágoztatására működni”. Ennek legfőbb eszköze lesz nála a nevelés (kisdiednevelés, nőnevelés, nevelőnőképzés, népnevelés, nemzet-

nevelés), s így alakul ki az Isten-haza-nevelés Brunszvik Teréz-i háromságossága, amely egész munkásságát motiválja.

Közép-Európa első óvodaalapítóját egyik méltatója „Isten kegyelméből való kisedednevelőnek” mondja, és milyen igaza van! Meggyőződésünk ugyanis, hogy az 1828 pünkösdhétfőjén megnyílt első kisededóvó előzményei bizonyos értelemben 1809 tavaszára nyúlnak vissza, amikor Teréz – az életét Isten kezébe téve – vállalta felismert hivatását, a szellemi anyaságot, mondván: „Elfogadom az összes rászoruló gyermeket, akit a Gondviselés nekem szán...” 225. születésnapjának évében elsősorban erre a Brunszvik Terézre – a Krisztus követőre, a „haza Leányára”, „a nemzet anyagi kertésznőjére” – szeretnénk emlékezni és emlékeztetni.

Jelen kiadványunk szintén a jubileum jegyében készült. Benne foglaltatik 11 vers, 4 cikk ill. cikkfogalmazvány, 15 levél, továbbá több oldalnyi naplóidézet. Két francia dokumentumtól (levél és cikk), valamint egy magyar levélfogalmazványtól eltekintve a szövegek eredeti nyelve a német. A 30 vers, cikk és levél közül eddig mindössze 13 jelent meg (12 németül egy pedig magyar fordításban), a többi – a naplóidézetek zömével együtt – most adjuk közre először. Elmondhatjuk tehát, hogy összeállításunk a magyar olvasópublikumnak igazi újdonságokat kínál. Brunszvik Terézt a Teremtő a talentumok egész sorával halmozta el. Kiválóan zongorázott, énekelt, szavalt, rajzolt, festett, mi több: verseket írt, amint azt a füzetünkbe felvett költeményei is tanúsítják. Ezeket most a költő, Kalász Márton remekbe szabott fordításában olvashatjuk. Nyolc vers a Vaterländisches Almanach auf das Jahr 1821 című kiadványban jelent meg először „G. Th. v. B.” (jelentése: Gräfin Therese von Brunswick) monogrammal. (Ugyanebben az évben Teréz a kortárs budai írók és költők jegyzékébe is felvételre került. Neve mellett a megjegyzés: „szépirodalom, német nyelven”.) Kéziratban maradt verseinek egész sorát kiadatlan naplói őrzik; ezek közül a már csak témájuknál fogva is igen érdekes „Szülőföld” és „A gyermekek” szerepelnek kiadványunkban.

Brunszvik Teréz cikkeket is írt, az egykorú lapokban megjelent írásai közül azonban eddig csak a „Terv és felhívás egy magyar nevelőnőket képező nevelőintézet felállítására” (Világ, 1844) címéről tudtunk. Nemrégiben a Pesther Tageblatt 1842. évi kötetében rábukkantunk két további, névtelenül megjelent írására; ezeket most magyar fordításban (A nő, Kisded-játszóterek vagy menedékhelyek) közöljük. "A magyar kisdedóvó 1838-ban" című dolgozat, amelyet Teréz valamelyik svájci vagy francia lapnak készített, Czeke Marianne jóvoltából már megjelent (Kisdednevelés, 1927), legfontosabb része azonban összeállításunkban is helyet kapott. Teréz nagy számú kiadatlan fogalmazványa közül most az "Egy cselédképzővel egyesített nevelőnőképző iskola terve" című írást közöljük.

Brunszvik Teréz a nagy levelezők közé tartozott. Számtalan levelező partnere volt a határokon innen és túl. A hozzá címzett leveleket gondosan őrizte, ezek nagy hányada azonban halála után elkallódott. Az általa írt több ezer levél közül még kevesebb maradt fenn, legalább is eredetiben. Szerencsére naplóiban számos levélpiszkozatot találunk, amelyekről utóbb ő, vagy valamely segítője készített tisztázatot.

Goethe szerint a levelek, így Terézéi is „azért olyan nagy értékűek, mert a jelenlét közvetlenségét őrzik.” A kiadványunkba felvett levelei közül az elsőt 14 évesen az apjának, az utolsót pedig 84 éves korában unokahúga leányának címezte. Mindkettő rövid, mindkettőben szó esik betegeskedéséről stb. És a két levél dátuma (1789 és 1859) között egy gazdag és mozgalmas élet, amelybe a többi levél némi bepillantást enged. Van közöttük szerelmes levél és úti élménybeszámoló csakúgy, mint hivatalos kérvény is (pl. az egyik 1853-ban a kormányzóhoz, Albrecht főherceghez címezve – a bebörtönzött Teleki Blanka érdekében). A pár soros levelek mellett terjedelmes eszmevitatásokat találhatunk. Az 1841-ben Forrayné Brunszvik Júliához címzett levelében pl. Teréz azokat a sérelmeit foglalja össze, amelyek őt az általa életre hívott első óvodai egyesület részéről érték.

Egy ismerőse szerint Brunszvik Teréz írásban „sokkal keresztényibben” fejezte ki magát, mint szóban, levélben pedig „ép-penséggel lehengetlön.” Mire a válasz: „Ez igaz. Ez igen mély bennem, a bensőmben ebből élek. A külvilág számomra általában túlon túl közönséges, de egy erős ösztönzés, pl. egy ember állapota, amely szükségessé tesz egy levelet, mindent kihoz belőlem, s ezt én alkalmazom is.” Beszédes bizonyítékai mindennek a húgának, Jozefinnek szóló levél és az unokahúgához, Stackelberg Minonához címzett vigasztaló sorok.

Kiadványunk következő fejezetét idézetek alkotják, amelyeket Brunszvik Teréz naplóiból vettünk. Bölcsességek, aranymondások, vallomások Jézusról, a hitről, a hazáról, a női hivatásról, a nevelésről és önmagáról stb. szerepelnek az összeállításban.

A füzet végén található jegyzetanyag a versekkel, cikkekkel és a levelekkel kapcsolatban nyújt támpontokat.

Versek, cikkek, levelek, naplóidézetek – egy páratlanul gazdag irathagyaték kicsiny szeletkéje, amelyek olvastán nem tudunk nem gondolni Romain Rolland figyelmeztetésére: „Nem látják, hogy Magyarország mily büszke lehet egy ilyen személyiségre, és hogy Európát mennyire érdekelné?” Könyvtár

Kedves Olvasóink! Fogadják szeretettel Alapítványunk jelen kiadványát! És találjanak Teréz írásaiban annyi örömet és biztatást, mint amennyiben e sorok írója részesült, miközben ezeket a lelki és szellemi kincseket a felszínre hozta és – a fordítást végző Munkatársai segítségével – Önök elé tárta!

Martonvásár, 2000. Szent Miklós napján

Hornyák Mária

VERSEK

1.

Szülőföld

Lelked szép bilincsbe verni se engedd,
Ebben a köznapok csak siklanak,
Élj magad, szellem, végtelen szabad,
Nem kell e világ színeit viselned,
Hiú az érzés, ki kegyére lelhet,
S kit mohó érzéke majd jóllakat,
Alantas éhe préda célt kutat,
S hogy ezt elérje, vágya egyre senyved.
Lendültél, szellemem, nagy távlatokra,
Bár csak magánosan fönnen lakozva,
Hőbb szerelemben elizzani ottan,
De miként vágyad vinne föl legottan,
Aként hajol égi csillag le hozzád,
Füröszt, mint szép dal fénybuzgása orcát.

2.

Elégia. Atyám sírja felett

Boldogok, kik az Úrban nyugosznak,
Boldog, atyám, boldog vagy te is!
Koszorút Eg angyalai hoznak,
S útat nyugovásra visz;

Millió csillag felett suhogva
Nem látod e Föld silány porát;
Szálisz a szélben föl naptávolokra,
Meglátod Istent magát.

Látod a világ könyvét kinyitva,
Lét forrását szomjan ízleled.
Dereng majd az éjek labirintja
S égbék lesz tekinteted.

De, Mindent Leküzdő, koronásan
Még lenéz rám szemed, hű atya,
Fohászkodsz is, bízva Jehovában
S hallja szavad Jehova.

Lengj, míg az Idő röge elmállik,
Mit urnája felől Isten ad,
Lengj, míg lelkem s testem kettéválik,
Nézed halálos ágyamat.

Pálmád nekem hűs szellőt leheljen,
Hüset, itt az élet fája más,
Íszony nélkül a völgyet szemléljem,
Érik a feltámadás.

Hogy veled a mennyen átrepüljek,
Ragyogva, mint te, boldogan én,
S veled egy másik csillagon éljek
Nyugodva Isten ölén.

Zöldell közben a rózsafa lombja,
Ejti sírra bíbor szirmait,
Mint szentélyben, te végleg nyugodva,
Idevetve csontjaid.

3.
Az igazság

Kaptad a balsorshoz, s az igazság fény örömödnek;
Egyik: ím, éje borít, másik: napja vigasz.

4.
A szerelem utolsó vigasza

Szép szerelem vigasz-tüze, hogyha kialszik,
Vigasz még a parázs: vágyni viszonttalanul.

5.
Az élet

Tisztán, egyszerűen lelkünknek nyitva az élet,
Szellem erős sugara hull ránk oltalmasan.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

6.

Spanyolból

Csöndben, lassan tűnő óráin át a napoknak
Szállnak mindig megújuló sóhajaim,
Fájdalom éget; sebeim számtalan sajognak,
E szív szenvedéseit hirdeti mind a kín.

Midőn az est gyöngyház léghajója felúszik,
ezüstös fénnel beragyogva elmélkedik;
Jaj, a lélek mélyes-mély bánatával lekúszik,
Keblem hangos kínnal csak tovább telik.

S ha álom balzsamos ereje aztán majd vidítna
éjszaka lágy s meghittnek tetsző ágyamon:
Hasztalan, eltűnt a jelenés s nem tér már soha vissza,
S még az álomban is érted siránkozom.

A reggel arany kapuját széttárja, égre lobban,
Kedvesen végigragyogva éteri ligeteken;
Látja e könnyben megtört szempárt itt, s titokban
Rideg, gúny-telt orcádat felette, kedvesem.

7.

Benség

Benség, lélek létele, hívnók áhítatunknak,
Ember, ebbe' hibázz, s lényeged elveszíted.

8.

A könyvek

Élet szirmai lapjaitok, ti halálra-ítéltek,
Járja be sóvár szem alvó szellemetek.

9.

Sors

Elme, s lelkünk-eszköze ítéletekhez,
Hárít ítéletet: gyöngé szerint íme sors.

10.

Az igazság ereje

Lélek elé járó egyetlen s tiszta igazság,
Fénylő vigaszod: ím, öntözi szellemedet.

Teremtett az Örökkévaló
Sok angyalt fényűl a mennynek,
De szívéhez éppúgy közel volt
Evilágunk, s így – mint a mennybolt
Serege, sok tündöklő gyermek
Boldogságául a földieknek,
S szellem birodalmába lép
Gyermek s angyal egyféleképp
S ezek fönt föl s alá lebegnek
Köszöntésül kis testvéreiknek

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

CIKKEK és CIKKFOGALMAZVÁNYOK

1.

A magyar kisedővő 1838-ban (részlet)

[...] Sokat tettünk az erkölcsi nevelés terén. Több, mint 200 versikénk van, példabeszédekkel vegyesen, melyeket a gyermekek megtanulnak, azonfelül pedig egy 150 éneknél többet tartalmazó ének- és himnuszgyűjteményünk. Vannak erkölcsi meséink litografált képekkel, mely képek hathatósan segítik a felfogást és a memóriát: néha egy mesét, melyet elmondtak nekik, megzenésítve elénekelnek.

Az imák nem hosszúak - csak három szó az egész, de minden nap megismétlik a gyermekek előtt, hogy ezt is Istentől kapjátok, a mennyei atyától, aki kegyes hozzátok - kinek fia Jézus, a ti egyedüli Megváltótok stb.

Minden keresztény és bibliai szempont szerint megy végbe. Arra igyekeznek, hogy a gyermekeknek az Isten nagyságáról és jóságáról, valamint gondoskodásáról, a neki járó alázatosságról és szeretetről helyes fogalmakat adjanak, megértetve velük, hogy maga a jó Isten oktatja őket, mert a tanító egymagában semmi. Ezután következik az embertársak szeretete. Rászoktatják a gyermekeket, hogy egymásnak szívességeket tegyenek, hogy megoszassák mással azt, amivel bírnak, hogy belássák, ha hibáztak, bocsánatot kérjenek, s hogy megbocsássanak társaiknak, ha azok őket megbántották. Valami jury-félét állítanak fel arra a kérdésre nézve, vajon ez megérdemli-e a büntetést és milyent? A gyermekek mindig igazságosak.

Azonban a kisedővő legfontosabb alapelve, hogy jutalmazzon, nem pedig hogy büntessen. Ahelyett, hogy a gyermekeknek hibáikat szemügyre vesse, azon igyekszik, hogy azokat elfelejttesse

és egész figyelmüket a jó szeretete, a tisztaság, a szorgalom és munkásság, a rend és csend felé irányítsa, úgy, hogy ne legyen idejük rosszra gondolni, még kevésbé rosszat cselekedni.

A probléma megoldása tehát ez: szelíd szavak, szinte csak félig kimondva, irányítás jelek által. Ilyenformán akarják nevelni a lelkeket az Úr segítségével, akinek mindenekfelett való szeretetére oktatják őket. Szeresd Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és felebarátodat, mint tenmagadat. Ki a felebarátom? - kérdezik. - Az, ki melletted ül. - Micsoda óriási feladat így, 100 vagy 200 gyermek jellemére hatni! A jó Isten pótolja a tanító fogyatékoságát, ha ez állandóan gondol Istenre és imádkozik hozzá. Ennek a feladatnak, hogy úgy mondjuk, mechanikus része nem olyan nehéz, feltéve, ha a tanítók legfeljebb csak 10 gyermek nevelésével kezdik, s csak akkor állítanak fel új osztályt, ha az első már jól működik.

Az igazgatótól és a tanítóktól legfőképp igazságosságot és vídamságot követelnek. De bármilyen tulajdonságaik legyenek is nekik, nem érnek el semmit, ha nem az Úr ébreszti fel bennük a lelkiismeretet, felelősségük tudatát. Régebben azt tartották a nevelés terén, hogy elég, ha kifejlesztik azokat a csírákat, melyek a gyermekben szunnyadnak, de csakhamar felismerték e módszer hibáit, melynek az volt az eredménye, hogy a gonosz hajlamokat a jókkal együtt fejlesztették ki, mivel magunkban hordozzuk ősapáink vétkeit. Az ember, ki csupán a természetre bíz mindent, nem végezhet semmi jót, az új csak a szellemi teremtmény, aki Istenben él, a jóság és erény kútforrásában. Mert Krisztus mondja: Ha ti nem születtek újra, nem mentek be a mennyek országába. (III. János)

Tehát nem a kifejlesztés a nevelés célja, hanem az áttérítés. Ezt pedig az Úr fogja általunk végezni, ha nem zárkozunk el előre.

Cselédképzővel egyesített nevelőnőképző iskola terve Magyarországon

A régi magyar nemesi családok ama leányait, akik a Kunságban, a Jászságban, de mindenekelőtt a városokban oktatás nélkül nőnek fel, és nincs jövőjük (a szülők földhözragadtak), e lányokat vennénk azokra az alapítványi helyekre, amelyeket községeik biztosítanának. Őket valódi gondoskodással (keresztény) nevelőnőkké képeznék ki a magyar nemesi nők nevelésére. Az első két évtizedben a fejlesztéshez és tanításhoz szükségünk van ugyan német és francia nevelőnőkre, később azonban bizonyos szempontból egy magyar nőnek kellene a ház élére kerülnie, és a magyar nyelvnek kell a fő nyelvnek lennie. A pénzeszközök a következők lennének: egy felosztott kolostori birtokért Őfenségéhez, a királyhoz folyamodnánk egy erre a célra összeállított bizottság révén. Gyorsabban menne ez a királyné közbenjárásával, akit védnőknőnek választanának. Egy alapítványi hely évente csak 200 bécsi váltóforint készpénzbe és valamennyi természetbeni adományba kerülne. A városokat – Kecskemétet, Jászberényt, Debrecent stb. – felkérnénk 6-6 [alapítványi] hely vállalására. 30 növendék [pénzéből] már fizethetők a tanítónők és előljárónők. A saját gazdaság és állatállomány, a minden leány utáni járandóság mellett, fedezné az ellátást és fűtést stb. A ruházatot egy bizonyos összegért belföldi gyárak szállítanák. – Olyan nevelőnő- és anyaképző iskolákban, ahol a különböző osztályokban mezőgazdálkodási és háztartási ismereteket is tanítanának, pl. ha a fizető szülők kérnék ezt leányaiknak, úgy ezzel együtt egy háziasszonyképző intézet is megoldható lenne. 50-60-nál több leány ne legyen egy házban. Ám az ország minden körzetében a Tiszán innen és túl – a Dunán innen és túl, fokozatosan 4-4 házat kellene berendezni.

A nő az emberiségen, a hazán s a háztartáson belül

*A dolgok félelmetes semmiségeken múlnak,
amelyektől senki sem fél (L. S.)*

A nő, pontosabban a férfi nőnemű párja, az egész emberi nem egyik fele, a finomabb, nem mondanám, hogy a jobbik, de - természetes adottságai és politikai beállítottsága révén - azon fele, amelynek sokkal könnyebb jobbnak lennie, amelynek egész rendeltetése az, hogy angyal maradjon. Angyal, földi ruhában, báj és szépség, szelídség és jóság által; és nem egyedül ezek, hanem egyzsersmind az értelem, fenség és erő által is! Ilyennek kell lennie és akkor ő - minden. Alkotmány és reform nem segít, ha az államban az egyes nem az, aminek lennie kell, és ami lehet. -- Ha ez egynek sikerül, hogyan lehetséges, hogy mindenki ilyen legyen? Nem csupán az e kérdésre adott válaszon, hanem annak megvalósításán múlik az egyes ember, sőt az egész haza, az emberiség üdve. Minden a nőn múlik. A nő magas, a legmagasabb lépcsőfokon áll az emberiség körében. Minden tőle és általa indul el, mivel az ő ölében nyugszik és fejlődik a születő, az újszülött. - Ő a vezető, a védelmező, ő, aki dönt a dolgok felől. A felnőtt férfi, az apa a vilá-gé, a hazáé, a hivatásé, a megélhetésé, a dicsőségé és ezer más istené és úré. Az asszony uralkodik az otthon szent homálya felett, amelyben minden jövőndő élet megfogán. Ott irányít, ott szövi a gyermek sorsának fonalát, általuk a sajátját, mindezek által pedig az emberiség és a világ sorsát. Ez a te fennkölt hivatásod, teremtés Asszonya! Ha elég magasztos anyának lenni, ha magasztos a jövő nemzedék, a leendő haza tanítójának lenni, úgy még nemesebb, még magasztosabb dolog: egyszerre anyának és tanítónak lenni, és a nőnek ezzé kell válnia tett és szó, példa és tanítás által. Ó, testvéreim, hányan fognak közületek értelemmel felérni e magas, e legmagasabb méltósághoz? Hogyan is áldozhattok még időt pletykára, alantas időtöltésre, üres hívságokra és unatkozásra, amely a tartalmatlan életet élő ember kínzója?

Kisdéd-játszóterek vagy menedékhelyek

A legmagasabb társadalmi állásúak - a legképzettebbek, a leggazdagabbak - folytonosan érintkezésbe kerülnek a közönséges-sel, a szegénnyel - a csöcselékkal (amely egyébként minden társadalmi rétegben megtalálható). Nekik tehát már önzésből is azon kell lenniük, hogy ez a közönségesség, romlottság, durvaság, hamisság stb. megszűnjék. Ennek egy eszköze a nevelés, s mindennekelőtt a korai nevelés; az óvoda mindenütt kívánatos és hazánk 60 helységében már van [is]; mindegyik 100 gyermekre, ami összesen 60000 gyermek. Még többre lenne szükség, s még több nyílhatna naponta, a keresztények, az emberbarátok és a haza barátai azonban, akik ezt jól érzékelik, nem mindig tudják a kellő eszközöket előteremteni. Jól jön [tehát] néhány tapasztalatból mondott szó. Először a pénzeszközökről.

Semmi pénztőke! A valódi, ki nem fogyó tőke a szülőkhöz és gyermekekhez, valamint a célszerűséghez és magának az ügynek a jóságában rejlik. Ha akad egy jótevő vagy egy társaság, akkor tegyünk le valamicske pénzt - keveset - mintegy 200 forintot. Az ügy megértésén túl tehát két fő dolog van, mégpedig: egy hosszú és tágas helyiség udvarral és kerttel, továbbá két rátermett, művelt, lelkiismeretes tanítónő vagy felvigyázónő. A derék asszonyok jobbak, mint a férfi tanítók, s a nők is jótétemény, ha fizetett állást kap; ő a kisgyermekhez közelebb áll, olcsóbb stb. stb. - egy óvodának nincs más kötelessége, mint egy gyermekápolónőnek - (így nem fajul iskolává) -, és ők azt nyújtják, amire szükségünk van. Tehát nőket - és nőket a vezető választmányba és nőket felvigyázóknak vagy felügyelőknak.

Ha az erről szóló könyveket beszerezték, olvasták és átgondolták, - aztán a helyiséget - a település központjában - körültekintéssel és szakértelemmel kiválasztották, tanítónőt fogadtak, beszerezték a kis foglalkoztató eszközöket és bútorokat, akkor pár

nyomtatvány stb. által összehívják a szülőket, és néhány hét múlva azt mondják nekik, hogy amennyiben tetszenek nekik a 2-5 éves kisgyermekük részére nyújtott foglalkozások, akkor azt tartásuk fenn maguk napi néhány krajcár árán. Ha a helyiség 100-120 főre van, akkor ez a krajcár bőségesen elég a tanítónőre és az utólagos beszerzésre. Árendemény különleges esetekre: egy kétgyermekes özvegy pl. egyik gyermek után sem fizet.

A lakbér fizetésére rendezzenek évente két népünnepélyt, míg nem jötevők, hagyatékok stb. révén képesek lesznek a kicsiknek saját házat építeni vagy vásárolni. Télire való fát olykor ad a városi hatóság, esetleg egy vagy több jötevő. A 60 intézet jórészt ily módon keletkezett és áll fenn 12 éve. Még két dolog kívánatos.

(1.) Leves ebédre (rumfordi) - ezzel a kisgyermek tovább elmaradnak, rossz időben, nagy hőségben nem kell négyszer haza- és visszamenniük: tisztán esznek, imádkoznak és mosakodnak, tanulnak stb. Ezért a levesért (Bécsben 30 gyermeknek elég napi 16 krajcár) vagy a gyermekek fizetnek fél krajcárt, vagy a jötevők fizetnek értük. Hogy [a levest] célszerűen, jól készítsék, arra az oly nagyon kívánatos felvigyázónők ügyelnek.

(2.) [Felvigyázónők]; Németország számos városában intézményenként 72 nőt kérnek fel erre, a fiatal és idősebb személyek aztán beosztják maguk között az intézet felügyeletet, úgy, hogy az folyamatos legyen. A kézimunkájukat hozva kettesével jönnek 8-tól 10, 10-től 12, 2-től 4 és 4-től 6 óráig. A módszerben nem zavadják a tanítónőt. Hallgatva osztogatják a dicséretet és feddést, és ezer lehetőséget tudnak arra, hogy a tanítónő fáradtságos munkáját megédesítsék. Ezt a felügyeletet nemcsak pedagógiailag és politikailag kísérik rendkívüli sikerek, hanem pénzügyileg is nagyon ajánlatosak, mivel ahol hiányzik valami, az egész város kész adakozni, az ügy ugyanis mindenkit érint, mindenkit érdekel, nem tudják azt lesüllyeszteni pártügyekhez, távol marad tőle az irigység, kajánság és félreértés stb. stb.

Minden tapasztalat megerősíti, hogy csak a vallás, és ezáltal az Úr közvetlen segítségével képes felmelegíteni és megváltoztatni a szíveket, embert formálva az önző, vad állatkákból.

LEVELEK

1.

Apjához, ifjabb gróf Brunszvik Antalhoz

[Bécs, 1789. március 2.]

Alázatosan csókolom a kezét gondoskodásáért, hogy volt olyan jó, és érdeklődött felőlem. Remélem és kívánom, hogy jó egészségben érje Önt kedves Nagynéném levele és az én néhány sorom.

Magamról annyit, már jobban vagyok. Még egyszer csókolom a kezét és ajánlom magam az Ön kegyébe.

2.

Vőlegényéhez, Szily Antal huszárkapitányhoz

[Martonvásár ?], [1]804. július 6.

Több személyt ismertem meg életem során, akikkel pillanatnyi fellobbanásokat megoszthattam, akikkel szívesen lelkesedtem együtt, de nem találtam embert, akivel szívem legtitkosabb vágyait, rezdüléseit oly szívesen megosztanám, mint Vele, Egyetlenem! Barátom sincs, ahogy magamnak az igazi barátot elképzelem, és nem is kívánnék, s úgy hiszem, nem is tudnék másnak a szó legnemesebb értelmében vett barátja lenni, mint a tiéd. Valamennyi ember közül e Földön senkit sem szeretek és szerettem úgy, ahogyan téged szeretlek.

Gyermekkorban a hit fontos, s én gyermekként gyakran képzeltem el, hogy a jövőben soha többé nem válunk el egymástól, hogy végtelenül, határtalanul becsüljük majd egymást. Az évek

során a gondolat számomra mind kedvesebb lett.

Amikor Göttweihbe jöttem, sokkal nemesebbnek találtalak téged, jellemedet szilárdabbnak, szellemedet erősebbnek. Korábban a szerelmem ellenállhatatlan, ám zavaros érzés volt: szokáson, természetén, egybehangzó vágyakon és vonzalmakon, ezer apró gyermekkor eseményén alapult, melyek legbensőbb lényembe ivódtak, és mindegyre hozzád kötöttek. Ehhez most értéked mélyen átérzett tisztelete járult, irántad érzett szerelmem pedig az évek során semmit sem csökkent. Itt most kétségkívül mindketten fontos ponthoz érkeztünk... Mindkettőnkben tiszta és fennkölt igyekezet munkál, hogy nemesebbek és jobbak legyünk; mindketten azon munkálkodunk, hogy egymáshoz méltóvá váljunk. Egyre közeledünk a magasztos, a nemes barátság eszményéhez, melynek közös értéken kell nyugodnia. Ha újra látsz, többnek kell találnod, ha újra látlak, jobbnak foglak találni. Fogadd a mennyasszonyi kezet az örök szövetségre!!! Az akarat tisztasága a legjobb bizonyíték önön értéke felől, a nemes tette irányuló izmos, eleven erő legyen életünk fizetsége és célja. Olyan hangulatban mondom ezt, mintha az ég Urának színe előtt mondanám.

Együtt, egy cél felé fogunk haladni, erőnk és értékünk teljes tudatában, mindenütt egy világot teremtünk, és azt földi istenekként magunknak teremtjük. Bízom a hatalomban, amely minden jót s nemest védelmébe vesz.

Szép dolog, ha az ember sok országot és népet látott, szép, ha erkölceiket, szokásaikat megismeri, sokoldalúvá teszi szellemét, gyarapítja tapasztalatainak kincsesházát, sokféle emberi jellemet megismer, köztük ténykedik, ám így, egyre tovaűzve, egyik országból a másikba, egyik néptől a másikig, nem ébred a kebelben gyengéd érzés, se asszony, se gyermek! - mindig egyedül a végtelen világban. [Itt a levél megszakad.]

[Buda ?], 1819. december 27-én

Drága Jozefin!

Fritz hosszú levele rettenetes igazolása annak, amit előre láttam és tudtam, és minden pillanatban éreztem: te meghalsz, drága lélek - önfejűségből, az élet és az erkölcs téves szemlélete miatt. Meghalsz és beteljesíted a magad választotta sorsot. „Ismene az életet választotta, én pedig a halált választottam” - mondja magasztosan Antigoné. Csak a visszamaradók a sajnálatra méltók, de ők is a sorsukat töltik be, és minden helyes és jó, amit a Gondviselés akar, és amit a Gondviselés tesz. Minden egy célhoz vezet előbb vagy utóbb. Te, drágám, nem éled bele magad az én helyzetembe, így nem tudod, hogy engem hol szorít a cipő, én azonban folyton folyvást rád gondolok, ezért tudom, hogy téged hol szorít - halálosan szorít. Tudom azt is, hogy senki nem segíthet rajtad, ha te magad nem segítesz magadon - mármint azáltal, hogy engedelmeskedsz a kényszerűség törvényének, amelynek a Teremtésben minden alá van vetve. A Gondviselés azt mutatja és akarja, hogy a szülővárosodban szenvedj és tevékenykedj, te azonban ennek elébe helyezed a saját döntésed, és csökönyösséget mutatsz, amit erénynek nevezel. Mindenkinek az az erény, ami neki annak látszik. Hát jó neked: te azzal a tudattal távozol el a világból, hogy megtetted a kötelességedet, és hogy ennek esel áldozatul; nincs ennél szebb halál. Én nem hiszem, hogy tényleg elgondolható, hogy Anyát képesek leszünk rákényszeríteni arra, amit megvet. Ő szabad, mint mi is, mérlegel és választ. Mit nyerünk az időhúzással? A halált. Mert a mi egzisztenciánk a kitartás.

Te tudod, hogy én az életemet a szó minden értelmében annak rendelem alá, hogy téged megmentselek. Már 1817 őszén [is], amikor én egy félév alatt többet tettem, mint amit tennem kellett volna, hogy pénzt kaparintsak össze, amit azzal a feltétellel adtam oda neked, hogy követned kell engem az apai házba [...] A Gondviselés művének tartottam, hogy jótállás és kezesség nélkül ennyit

sikerült felhajtanom ezekben az uzsorás időkben, jelzálog nélkül. Hanyatt-homlok, egyedül postakocsiba vágtam magam, és reszkető kézzel vittem neked megmenekülésed árát, te azonban a feltételt nem teljesítetted, engem ellöktél magadtól, és az eszközben a Gondviselést is, amely dolgozott, én csak 'arattam', mert Ő készítette elő az emberek szívét. Miközben én mindent megtagadtam magamtól, Fritz tékozolt, mint egy bolond - és ti beszéltek ünnepegekről? Fritz csak tudja, hogyan élünk - gyertek, vegyetek részt a mi ünnepségeinken! Az élet, amit élnem kell, pont az, amit te nem akarsz, a te életedben nem akarsz. Minden szenvedésed oka az, hogy gögből nem akarsz itt úgy élni, ahogyan én élek. Én azonban azt mondom: mindenütt lehet becsületesnek lenni, ehhez nem kell a saját birtokodon állni, csak a szív alapja legyen helyes.

Abból, ami velem történt, megérthetted, hogy mit várhatsz Anyánktól. Én minden lehető megtettem azért, hogy amennyibe kerülök, azt pénzre átváltva adja ide, hogy valahol másutt függetlenül élhessek, ő azonban nem ment bele ebbe és nem is fog. Én tehát mérlegeltem és választottam. Én is megtehettem volna, hogy nyomorogjak és független legyek - a szabadidőmet leckeadással töltve, hogy megélhessek. Azt választottam, amire drága Jozefin, te bírtál rá engem: Anyánk házát választottam. Azt teszem, amire felszólítottál, hogy megtegyem: hogy megszépítsem Anya utolsó napjait, hogy őt jobbra tegyem, megnyugtassam, amennyire erőmből telik - magamat nemesítve azáltal, hogy alávetem magam nehez sorsomnak, a kényszerűség törvényének. Te Anyánknak sok gonddal teli évet szereztél, és én ezt egészen úgy mondom, ahogy gondolom, mert te nem akartál megelégedni a kevéssel. Többet birtokolni, sokat birtokolni - téged ez csábított, persze nemes nézőpontból, mivel nálad mindennek nemesnek kell látszani - de ez hamis, mert ahhoz, hogy becsületesek legyünk, nincs szükségünk pénzre; én a vagyont inkább csábításnak látom. De hát mindenkinek megvan a maga igaza. Nem szidom a nézeteidet, de hogy téged a nézeteid megölnék, az igaz. Hárítsd rám, Anyánkra, a sorsra, akire akarod, ami téged nem ment meg. Akkor menekülsz meg, ha a hibát magadban keresed, mert akkor megragadod az egyedüli

rendszabályt, ami téged megmenthet: mármint, hogy magadat anyád karjaiba veted és hagyod, hogy úgy segítsen rajtad, ahogyan akar, anélkül, hogy átadnád neki a házat, hiszen azt különben is éppen el akarjátok adni. Fogadj fel egy intézőt, és mindannyian gyertek ide!

[...] Jóllehet sok okod van arra, hogy az úgynevezett tulajdonodat ne hagyd el, elfelejted, hogy itt is bírsz eggyel; hogy Anyád szeretete, segítsége, pénze, amit elhanyagolsz, a tiéd is, és ahová téged Isten küld? Mindaz, amit a nővéred tett, nem elégítette ki a szépérzékedet. Pálffy Rudolf neje azonban, aki 17 (?) gyermekkel és vagyon nélkül maradt özvegyen, nem gondolt a szépérzésekre, hanem merészen és bátran úgy segített magán, ahogyan e csúnya világban éppen lehetséges. (Összesen) 200 kihallgatáson (?) volt a császárnál [és] mindent megkapott, amit kért. Elmagyarázta [a császárnak], hogy az iskolái nem érnek semmit, ő pedig ezt beismerte, és előteremtette az anyagiakat ahhoz, hogy Pálffyné fiai otthon minden oktatást megkapjanak. [Itt a levél megszakad.]

Országos Széchenyi Könyvtár

4.

Lányi Imre báró feleségéhez, Máriához

[Buda], 1826. márc. 23-án

Kedves Mária!

Leányaid [leveléhez] én is fűzök pár sort, főképp azért, hogy kifejezésre juttassam, mennyire elégedett vagyok velük. Már február 9-e óta nem engedem őket Reichl iskolájába; (az alvás, a reggeli és vacsora mindig is nálam történt). Különös, hogy a Reichl családdal kapcsolatos megelégedésemet, amelyről az utolsó levélben írtam nektek, a nagyfokú elégedetlenség váltotta fel: már lehetetlen volt a gyermekeket továbbra is hozzájuk küldenem, bár sok dolog nagyon jó volt. Arra fogok törekedni, hogy a gyermekeknek mindezt pótoljam. A gyermekek kimondhatatlanul csüngnek rajtam, és a szeretet egy olyan kötelék, amely mindent meg-

könnyít, és mindent nyújt. A nyelvek szempontjából is nyereség – ott sem franciául, sem magyarul nem tanultak. Most van mindkettőhöz mesterem és egy magyar szobalányom. Utolsó leveledben egy szóval sem felelsz kérdéseimre, hogy folytathatjuk-e a zongoraleckéket. Különösen Tavie mutat előrehaladást. [Itt a fogalmazvány megszakad.]

5.

Szentkirályi Mórchoz

München, 1833. december 9.

[Mottó:] A becsület több mint az élet, mert akkor is él, ha te már meghaltál.

Jóllehet én még októberben Bécsből (kimerítően) írtam Önnek, kedves Szentkirályi, de még most sem vagyok abban a szerencsés helyzetben, hogy válaszának örülhessek, jóllehet nekem az sok vonatkozásban igen érdekes lenne [...] Lezárhatom a számlámat? Mi van Koholczerrel és Tobisch-sal és a kedves iskolával? Kellően eleven? Van sok gyermek? Tud Ön többet? Lelkem és szeretetem mindig Önökkel van, még ha 100 mérföld választ is el bennünket! Azért vagyok itt, hogy a haza javára tanuljak, hogy erősítsem lelkemet, testemet, akaratomat és cselekvőképességemet, amelyet sok minden, amit működésem 5 éve alatt tapasztaltam, ha nem is bénította meg, de korlátozta [...]

Ha ír nekem, meg fog tudni nagyon sok mindent... Igen, igen, hat hétre tegye félre a bűnügyi iratait, írassa fel doktor Benével Ischl fürdőit, és négy paripán röpjön ide! Addigra hat óvodát ígérnek nekem egyszerre... Itt mi Schellinget, Baadert, Görrest, Thierscht... hallgatjuk. Amit látunk: a Glyptothek, az új rezidencia, a Pinakothek, Schlessheim, az árkádok a bazárban a bajor történelem 100 freskójával, a bizánci Mindenszentek udvari kápolna az aranyozott háttérű, csodálatos mennyezetképekkel [...] Jöjjön el mielőbb, hogy maga is lássa [...] Köszöntöm a kedves szüleit,

Glosiust és minden barátunkat. Mindnyájuknak jó egészséget kívánok, a legőszintébb tisztelet érzületével zárom soraimat

Brunszvik Teréz

6.

Unokahúgához, özv. báró Forray Andrásné Brunszvik Júliának

Pest, '41. január 20-án.

Kedves Júlia, jó reggelt! Áldásos pillanat volt tegnap, amikor a nőegyletben a kisdédóvóról beszéltem veled. – Első ízben éreztem, hogy egy olyan félreértés történhetett, amiről nem is álmodhattam; hogy nemcsak személyesen nem volt szükségem semmire, hanem még az egész jövedelmemet is, ami akkor 6600 forint volt, nemcsak hogy odaadtam, hanem is eladtam, amit még tudtam, hogy az intézeteket fenntartsam, gyarapítsam és a hazának igen jól megalapozott művet ajándékozzak. Eladtam a budai szőlőmet, a lovaimat, a félig csukott kocsimat, az ezüstneműmet, a bútoraimat, a zongorámat stb. Végezetül fivéremnek felmondtam a 10000 forint kelengyepénzemet, és részletekben mindent odaadtam. Meyer Ferentől 500 forintot, Lenkeytől 500 forintot vettem [kölcson], mindkettőt csak az utóbbi 4 évben fizettem vissza részletekben. Emellett én magam úgy éltem, mint egy franciskánus, majdnem alamizsnából, mert kedves rokonaim asztalukhoz fogadtak. Velük szemben lévő lakásom évente 200 bécsi váltóforintba került. Amellett segítőim, akik éjjel-nappal megfeszítve dolgoztak, rosszul voltak megfizetve. Heinrich, az apa felügyelőként alig volt képes szűkösen megélni. Rehlingen mint titkár, hasonlóképpen. Heinrich, a fiú az idejéért és fáradságáért nemhogy semmit nem kapott, hanem még ő adott, amit tudott: [képeket] festett és adott el az intézetek javára. Pálffy Fidél a "Szirének" c. olajfestményért így fizetett ki 100 forintot a kisdédóvónak. Világos volt a helyzet, hogy az általunk Budapesten berendezett hét intézetet egészében mi tartottuk fenn. 1830 augusztusában, amikor a bizottsági ülésen

írásban kérték tőlem ama szóbeli beleegyezésemet és kívánságomat, hogy az általam júniusban elért ragyogó bevétel (majdnem 4000 forint) elidegeníthetetlen tőkeként a kisdédóvóké maradjon, boldogan aláírtam a papírt, mivel azt a tagok – ugyanebből a kívánságból kiindulva – biztosítottak akarták látni, jóllehet az oly odaadó szeretet után a bizalmatlanság kimutatása az első sértés volt, amit tapasztaltam; úgy tűnik azonban, hogy ezt még sok hasonló szenvedés fogja követni. Az általam alapított központi főegylet választott elnöknőjeként a testülettel együtt, amelynek 24 tagját én választottam ki, elég erősnek éreztem magam, hogy még egészen más csodákat is tegyek, mint amiket addig egyedül tudtam elővarázsolni. Üres pénztárral minden kezdet nehéz, de akkor, amikor a lelkes részvétel felülmúlta a saját magamét, boldogan aláírtam, és azt reméltem, hogy néhány hónapon belül a majdnem 2000 forint tőkésíthető. (Másik felét átadtuk a kinevezett pénztárosnak, Rath gyógyszerésznek azzal a feltétellel, hogy a lehető leghamarabb fektesse be kamatozás céljából.)

Isten szervező szellemként akart engem a hazának adni, így keletkezett szinte egyazon pillanatban a főegylet és a hét, egyenként 30 tagú helyi egylet. A [havi] 24 tanítási napon felügyeletet ellátó 24 asszony mindegyike megígérte, hogy főfelügyelőként egész nap jelen lesz. Egy lelki felügyelő, egy pedagógiai, egy jogi, egy gazdasági igazgató, egy pénztáros és egy ellenőr. A legnagyobb férfiakat és nőket választottam, mindenki működött és tevékenykedett; mindenki az én zászlóm alatt akart szolgálni. Ám éjjel jött az ellenség, és gyomot vetett a tiszta mag közé, ahogy a Szent Evangéliumban előre megírva találjuk. A főegylet minden tagja áruló lett; júdáscsókot adtak nekem. Kissné, Cohn, Rottenbiller, Klinger, Mednyánszky, Seeher stb. A bosszúálló istenek többé-kevésbé utolérték mindegyiküket; a büntetés nem marad el sem kicsiben, sem nagyban. Miközben én Pozsonyba siettem, megnyertem a császárnét, alapítottam egy helyi egyletet és 2 intézetet, beszéltem Metternich herceggel, az összes püspökkel és küldöttel (a koronázási országgyűlésen '30-ban), és fellelkesítettem őket, a gonosz ellenség felhasználta a távolléteimet és néhány pilla-

nat alatt olyan tettet vitt véghez, ami képes volt egész Magyarországot ily nagy gondba taszítani. A többi ismert. Amíg tartott az a keservesen kivívott, álmatlan éjszakákon kiizzadt 2000 forint, amit a lustáknak átadtam, együtt maradtak – utána feloszlottak és nyilvánkoztatták, hogy alkalmatlanok egy ilyen szent ügy vezetésére. Anélkül, hogy engem megkérdeztek volna, intézeteimet a főherceggel átadták a Nőegyletnek!!! Az intézkedés oly rossz volt, a bizalmat oly tökéletesen tönkretették, hogy 8 hónap alatt az anya- és mintaintézetben (Krisztinaváros) az általam átadott 185 tiszta gyermekből 25 piszkos, tetves gyermek ült a padokban. A rézmet-szeteket, az arany [?] és minden egyebet eladtak, helyette egy csontkereszt volt a bitang tanító asztalán. 1841-ben [jelenleg] 6 gyermek van ebben az intézetben!

Most azonban ők figyelmeztetnek engem, hogy fizessem meg azt az 1975 forintot, amit az 1834-i főelszámolásomban az intézetek részére bevételeztem, és amit már akkor kiadásba is helyeztem. Az írás, a betű ugyanis ellenem szól. A budai Nőegylet anyagilag – amennyire az asszonyok képesek voltak megérteni – szellemileg, pedagógiailag is gondoskodott. Budán minden intézetnek telekönyvileg bejegyeztek egy saját házat. A tanítók tudatlanok, lendület nélkül, felügyelet nélkül, közönségesek! A teljesítmények a közepszerűség alatt! Mindenütt hiányzik a szellem, az erő, az ösztönzés! [...] Pesten azonban a kedves intézetek teljesen elárvultak! Mármint hatóságilag; a tanítók azt tesznek, amit akarnak, és amit akarnak, az nem jó! A pedagógus emberbarát számára egy véget nem érő szomorú fejezet.

Most a 15 férfiból álló bizottság először ült össze a javaslatomra. – Tolna, tanítóképző...[A fogalmazvány itt megszakad.]

[Pest, 1842 ősze?]

Kedves Márton!

Tudni óhajtom, micsoda dolog az, hogy Kacs Kovics úr írt a krisztinavárosi új tanítómna k, és 12 pontra választ követel? „Ön ki akar nyomtatni egy statisztikát az intézetekről? Vagy talán egy ház at óhajtana építeni nekünk a terveim szerint?” Számomra ez igen üdvös lenne. Kívánságom, hogy az intézet ismét azon a ponton legyen, ahol elkezdtem, mivel ez volt az első minta- és anyaiskola szinte az egész európai kontinensen. Ezt most a tapasztalataimmal gazdagíthatom, miután közel 200 intézetet láttam, sőt meg is vizsgáltam. A házon szükséges javításokat a [?] bevételeiből kellene fizetni. Kacs Kovics úrral óhajtának beszélni. Mikor? És hol?

Brunswick

Húga, Jozefin leányához, Stackelberg Minonához

[Pest, 18]43. január 26-án

Kedves és igen szomorú leveled engem és Pepit és a többi kedves rokont mind igen sokszor sírásra késztetett. A könny bizonyára csak magunkért van, mert nagyon, nagyon sokat veszítettünk. Marie kiszenvedett és az ő, s a mi hazánkban van, testvér a szeretetreméltó Atyának, a mindenség Teremtőjének karjaiban. Arra nem vagyunk képesek, hogy nagyot gondoljunk. Ő szerette Jézust, az Üdvözítőnket, követte Őt gondolatban, szóban, cselekedetben. A hit, a remény és a szeretet már itt is értékes kincs volt számára. Amikor – számunkra oly váratlanul – odaérkezett, Jézus nem azt mondta neki: "Nem ismerlek téged." Ismerte őt jól. Ó, bárcsak nekünk is ilyen fogadtatásban lenne részünk, jó Minonám. [...] Szavaid, hogy egyedül akarsz élni Isten megismerésében, szintén igen lelkesítő volt számomra, nem mondhattál volna nekem vi-

gasztalóbbat. De a megvalósítás, ha nem vonulunk vissza, mily nehéz! Ám Ő, aki a vágyat keltette, a kivitelezésben is erős áldását fogja adni. Ő erős a gyengeségben. Ő, vigyázz magadra, jó Minonám. Ne üzd el Isten Szentlelkét! Kövesd Őt, ó, kövesd minden sugallatát, és egykor majd előbbre jutsz. Ő megengedte, hogy igen mélyen megrendülj – ez lelki üdvödre szolgál. És írásod óta most ismét: nagynénéd, a dicséretesen szenvedő átszendergése, ily gyors egymásutánban – micsoda csapások! Gondolatban a ti köreitekben vagyok, veletek vagyok reggeltől estig. Szeretném, ha velem lennél. Angol barátaink sok érdekes dolgot mondtak nekem, ami gyönyörrel és örömmel tölti el a lelket; részvétük igen bensőséges. Testvérünké is a hegyen. Mindenki üdvözlöl és megáld téged. A jó nagynéni és Forray és Chotek nénéd, az unokatestvérek, Ferenc, Szidi és Marianna és Etelka, különösképpen pedig Rozália, aki Marie szavait értékelni tudta, s részben meg is értette. Számomra azonban igen sok veszett el általa, hiszen tudod; de a lélek felülről nyereséget szerzett, alázatban és erőben, hogy elviselni és szenvedni tudjon. Az ÚR nem hagyja el gyermekeit. Jaj, te kedves gyermek! Mivel foglalkozol? Hogyan töltöd ki óráidat? Féltetek, de imádkozunk érted a Mindenhatóhoz, a mindenütt Jelenvalóhoz; Ő közel van hozzád és hamarosan, hamarosan látjuk egymást, nemde? A csendes esti órában kis lámpafénynél írsz, ami sötét szobádat megvilágította azon az éjjelen, amikor a borzalmas dolog eldöntetett. Nem merem azt mondani, hogy itt nem halt volna meg; napjaink meg vannak számlálva. A rend és irányítás erkölcsünkben [van], s ezt fizikailag is érzékelnünk kell, az emberiség szíve azonban konok és elkeseredett a Teremtőjével és Örözőjével szemben, aki pedig a kezdet és a vég. A fiatal, az öreg meghal, és váratlanul az Örökkévaló ítélőszéke elé kell állnia: Mit tettél az életeddel, a rád bízott kincssel – tehetségeddel? Mire használtad fel? Mi íratott fel rólad az örök élet könyvében? Vezettél lelkeket Istenhez? Sáfarkodtál velük? Az élet Ura a végén azt mondja: Jó és hűséges szolga voltál, sokat bíztam rád, menj be az én békémbe, te a kicsiben hű voltál. Isten nem hazudhat.

Nagynénéd Teréz

[Pest], 1843 áprilisa

Nemes Wesselényi!

Nagy örömet szerzett nekem, hogy írt és hogy gondolt rám - de fájlalom, hogy Ön semmit nem ír a hogylétéről. Isten áldja meg Önt mindenben és hagyja, hogy elhatározása szellemi javára válják kedves hazánknak, amelynek olyannyira szüksége van vezető és meghatározó gondolatra. Közel 6 évi távollét után, amit arra fordítottam, hogy az egyes országokban megnézzek és megvizsgáljak mintegy 200 különféle nevelőintézetet, hazámat nagy izgalomban találtam: a hosszú alvásból felébredve és körbetapogatózva, de még – nekem úgy tűnik – eléggé álomittasan. Nevelés, nevelés a nagy szó. Magyarországon minden évben 200000 gyermek születik testileg. Persze lelkileg is meg kellene születniük! A lelket, a kedélyt, a jellemet logikusan fejleszteni. Az egyének képességeit erősíteni, irányítani, kiszabadítani az állatiasságból! De hol vannak a rendezők? A nevelők? Nekik maguknak kell magukat nevelniük, magukat kell logikusan képezniük! Külföldieket fogadjunk? Igen, bizonyos tekintetben. A nevelőnőket képző intézettel kapcsolatos javaslatomat barátunk, B[ezerédj] már bizonyára közölte. Felmerült ugyanakkor egy nagy nehézség, mégpedig hogy a tudományos és a művészeti oktatást mindjárt magyar nyelven kellene adnunk. Az én embereim, akiket fáradságosan szereztem, erre nem képesek. Nekem magamnak is csak nehezen menne 66 évesen! Született magyarokat azonban nem ismerek, akikre az ifjúságot rábízhatnám. Arra gondoltam, hogy a nevelőnők [képzésének ?] francia és német nyelven kellene történnie, mivel még nincsenek olyan magyar könyveink, amelyekre szükség lenne, a fordítás pedig felemésztené életemet; a pénzemet úgyszintén. Mi tehát az Ön véleménye? Szívesen, nagyon szívesen megosztom Önnel, amim van.

De talán nem ért egyet a mottómmal: A vallás a nevelés kezdete, közepe és vége. Erről is legyen kegyes mielőbb írni. A könyvek (a Woman's mission és a Ladys book) az Ön rendelkezésére

állnak. Waldstein gróf, akivel tegnap beszéltem, azt mondta nekem, hogy Ön, kedves Wesselényi Pestre és Erdélybe jön. Ha így van, örülök az élőszóban történő megbeszélésnek és csatolom a címemet: [...] Magammal hoztam egy főként angol és francia szakkönyvekből álló kincset; amikor lesz egy kívánságom szerinti hely, egy szép, egészséges vidéken lévő kastély vagy kolostorépület, akkor szövetkezem azzal a három családdal, akiket jeleztem, és mi hozzákezdünk. Ugyanakkor Ön könnyebben meg tudná írni, hogy gyakorlatilag hogyan kellene csinálnunk. Erdéllyel az unokahúgom és Paget asszony révén állok kapcsolatban, akik arra kérnek, hogy könyvekkel és tanácsokkal legyek a segítségükre.

Leginkább azért aggódom, hogy nem ugyanaz az eszközeink iránya. Meggyőződése, hogy csupán filantróp és hazafias eszközökkel és alapelvekkel az ifjúságnál semmi tartósságot nem érünk el... Kell egy égi, egy örök alap és a fentről jövő segítség, hogy egyoldalú önzésüket feladják, a régi természetüket uralják és az új embert kifejlesszék. Csak a lelkünk, a tulajdonképpeni énünk örök életébe és a holtak szellemi életre való feltámadásába vetett hit nemzi az egyesülést (közszellem) csodáját és az önmegtagadást. A vallás, mint a neve is jelzi, kapcsolat a fenti erővel, amelyek mindent szabályoznak és mindent megalkotnak. Fennmaradása maga folyamatos csoda. A vallás tehát nem ceremónia, kultusz vagy dogma. A kereszténységnek viszont olyan ereje van, amellyel semmilyen más tan nem rendelkezik. Az Ön népszerűsége, nemes Wesselényi, működéséhez a legbiztosabb sikert garantálja...

Ne háborodjon fel a rossz irkafirkámon, amelyet hosszú gyengélkedésem késleltetett, és találjon méltónak a bizalmára... Amennyiben júniusban még Freywaldauban időzne, ott pl. beszélhetnék Önnel. Mindenképpen határozza meg az időpontot itt vagy ott, hogy el ne kerüljük egymást.

[? Pest, 1843 júniusa]

Kedves Márton[!] Kérem, hogy a Pesti Hírlapot 1843. július 1-jétől fizesse elő unokahúgom, Teleki Blanka részére, és bírja rá őket, hogy azt a következő hónaptól kezdve rögtön a nyomdából mindig hozzám küldjék.

Amennyiben az ez évi első félév lapszámain is meg tudja szerezni, Blanka nagyon hálás lesz Önnek.

G[róf] Brunswick M[ária] T[erézia]

Pesten 1846. évi December 28-án

Fenséges Császári Királyi Örökös Főherczeg, Ország Nádora,
Legkegyelmesebb Uram!

A matematikai földleírási tanulmányokat könnyítő segédeszközök ritka példányát sikerült Schwab Vilmos hazánkfiának sok évi fáradsága és vizsgálódásai után elkészíteni általa Telluriumnak nevezettet, melly a földnek a nap körüli forgását minden viszonyaiban bámulatos pontossággal tünteti szem elé.

E remek műnek több szakértő ajánlása következtében a Nemzeti Múzeum számára leendő megszerzése végett saját vezetésem alatt társulat alakult, mellynek közremunkálása által az annak megvásárlására kívántatott pénz aláírások útján összeegyűjtetvén, ára tökéletesen kifizettetett.

Felségednek, mint hazai iparunk és szellemi előhaladásunk nagylelkű pártfogójának legmagasabb kegyességétől bizton remélvén, hogy ebbeli igyekezetünket, melly szerint Múzeumunknak ritkaságait ezen maga nemében páratlan adalékkal szaporítani

czélul tüztük ki magunknak, legmagasabb pártfogására méltatandja; minél fogva legmélyebb alázatossággal esedezem Fenséged előtt, hogy az említett műnek a nemzeti Múzeumba, mint rendeltetése helyére leendő betételét kegyelmesen megengedni méltóztassék; legmélyebb tisztelettel maradván Fenségednek

Legalázatosabb szolgálója
Brunsvik M[ária] Terézia grófnő
szerzetes hölgy

12.

Albrecht főherceghez, Magyarország kormányzójához

Pest, 1853. április 18.

Császári Fenség!

Fenséges Főherceg, legkegyelmesebb Uram!

A Császári Fenséged világszerte ismert igazságszeretetébe szelídségébe vetett szilárd hit és rendíthetetlen bizalom bátorít fel engem, hogy az unokahúgom, Teleki Blanka grófnő szabadon bocsátásával kapcsolatos legalázatosabb kérésemet ismételten hódolattal császári Fenséged lábaihoz helyezzem.

A közel kétéves fogság unokahúgom egészségét, kedélyét tönkretette. Császári Fenség! Nekem nem áll módomban ítéletet mondani unokahúgom bűnösségéről vagy ártatlanságáról, de mint vérrokonnak, szent kötelességem, hogy a pártját fogjam.

Bátorkodom most császári Felségedet legalázatosabban arra kérni, kegyeskedjék elrendelni unokahúgom, Teleki Blanka grófnő ítéletének meggyorsítását. Legalázatosabb kérésemet megismételve, melynek legfőbb oka unokahúgom egészsége, maradok legszófogadóbb, legalázatosabb szolgálója

Korompai Brunsvik Mária Terézia
cs. k. alapítványi hölgy

[A címzett: Ő császári királyi fensége Albrecht, Ausztria örökös főhercege, Magyarország királyi hercege, a Magyar Királyság polgári és katonai kormányzója, a III. hadsereg parancsnoka, több magas rendjel birtokosa etc. etc. Az irat tárgya: Korompai Brunszvik Mária Terézia grófnő, cs. k. alapítványi hölgy az unokahúga, Teleki Blanka grófnő elleni bírói eljárás meggyorsításáért folyamodik]

13.

Unokahúga leányához, Nádasdy Lipótné Forray Júlia grófnőhöz

Duka, [18]57, febr. 2. este

Drága kedves Júlia[!]

Amit kapásból tudok a Brunszvik családról, ezennel közlöm, csak a bizonyítékokat kellene beszerezni.

A magyarországi illusztris Brunswick (Braunschweig) família közvetlenül a brunswick-i [braunschweigi, a szerk.] Henrik hercegtől származik, aki a keresztes háborúk idején mint II. Henrik a német népeket Jeruzsálembe (Palesztinába) vezette. A fiatalabb fia által megbántva (2 fia volt a hadjáratban) az apa úgy haragra lobbant, hogy kitagadta és elűzte őt; ez Magyarországon történt, ahol ő (a fiú) visszamaradt.

Wimmer lelkész, aki most Brémában van, tudja a történeti forrást, ha az nem lenne ismert. Elküldöm neked az életrajzi vázlataimat – bárcsak lenne valaminek a te jó nagyanyádtól is. Lapozd át, ha érdemesnek találod a fáradozásodra – régóta szeretném tudni róla a véleményedet. De aztán nehogy kiadd a kezedből – az emberek visszaélnének vele. És talán egyszer, a halálom után egy falat kenyeret szerez majd annak, akinek hátrahagyom. Lemásolóját a Te kegyeidbe ajánlanám – ő egy tisztességes izraelita magyar, akinek semmiféle keresete nincs, hacsak nem segítünk neki. A sok zenebona Tomiért az 'egyedüli asszonyának' tűnik - különös módon ismét B-falvi, és a Katolikus Néplapokban. Nagyon örülök

annak, hogy Te csókolod a lelkemet és a szívemet. Én áhítattal csókolom a lelked, a szellemed és a szíved.

Ferenc nem szintén 'de Paula'? Nekem talán jobban tetszik a Ferenc István. Éljen boldogan, kedves Júlia, már alkonyodik és Hallenbach bárónő érkezett látogatóba. Holnap [pedig] egy török dervis. Isten áldjon és őrizzen meg téged. Anyácskád megáld téged. Fanny csókolja a kezéd.

Köszönöm a lapokat – küldöm őket Párizsba. Isten áldjon

Teréz

[Utóirat:] A feljegyzéseket folytatni kellene. – Hiányzik az erő és a kényelem. – Isten adja vissza a kedves Feri teljes egészségét. Ferinek puszi, apjának pedig üdvözlét. Neki nyugodtnak kell lennie. A nyugtalanság többet árt, mint használ. Érezhet nyugtalanságot, de nem mutathatja.

[Címzés: Ökegyelmességének Nádasdnyé (született Forray) Júlia grófnőnek, Pesten]

Országos Széchenyi Könyvtár

14.

Farkas [...]hoz, a Teleki család ügyvédjéhez (részlet)

Duka, 1859. ápr. 4.

Kedves Farkas!

Jó hírünk van Blanka grófnőről. Ott [t. i. Stuttgartban, a szerk.] egy sirokkó után hirtelen beköszöntött a nyár, és mivel ő így sokat mozoghat a levegőn, egészen jól van [...]

Most néhány nyári öltözetet kíván Minona bárónőn keresztül; Kohlmarkt 281, Wien [...] Sem Forray grófnő, sem pedig én nem értjük, miért nem tudták fellelni a szóban forgó életrajzot! Kérem, ne nézze az esetleges költséget.

Jerry grófnő még mindig Rosenheimben...

Unokahúga leányához, Nádasdy Lipótné Forray Júlia grófnőhöz

[Duka, 1860 k.]

Kedves Júlia,

tegnap este itt volt Szendery; kérdésemre - hogy van a felesége? – azt mondta: „A kegyelmes látogatás óta boldog.”

Jó Júlia! A kedvességed micsoda boldogságot okoz: a foglyokat kiszabadítja, a betegeket meggyógyítja, a szomorúakat minden módon megvigasztalja.

Ma szabad ennem csirkét és rizst – voltál olyan kegyes megengedni, hogy jelentsem. Ha erre ma már túl késő, vagy semmi hasonló nincs nálad ebédre, úgy ez – ha megengeded – holnapra marad.

Ölelem a szívedet [sic!]

Terézéd

[Címzés a levél külsején: Nádasdy grófnő őkegyelmességének]

NAPLÓIDÉZETEK

2.

A 2000 éve emberré lett Jézusról Krisztusról

Nagy szerencsém, hogy szilárd talajjal rendelkezem, amire építek: a bibliai Jézusom. Nem csupán a történeti, akiről olvassuk, hogy Isten fia (azon kívül, hogy Megváltó), hanem az én Jézusom, akitel kapcsolatom van, aki bennem lakik, a lelkem Őbenne, akit mindenütt megtalálok és meglátok! [...] Ember volt, emberként szenvedett és halt meg, ez a Krisztus megért bennünket és közel van hozzánk.

Megváltónk, Megszentelőnk és Barátunk! Ő, az ÚR a mi Istennünk, a mi Jézusunk, annak az Atyának a Fia, aki a mi Atyánk: Minden a Mindenségben.

Nem elég ismerni a történelmet, vagy a dogmákat, vagy az evangéliumok erkölcsét és aszerint élni az üdvösség érdekében – csak Krisztus személye üdvözíthet...

Jézus az Út, az Élet, aki Benne hisz, vagyis úgy cselekszik, ahogy Ő mondja, örök életű lesz már itt, ebben az életben. Nem elég, ha egyesek abból kovácsolnak érdemet, hogy egy fejezetet elolvasnak Isten ígéből, szemmel és szájjal, de a szív nem tud róla, nem tartja meg – így semmi sem történt az üdvösségünk érdekében.

Akiben a Fiú, abban az élet, akiben nincs az Isten Fia, abban nincs még élet sem... Isten ezerszer kinyújtja kezét utánunk! Ma, ma a miénk Jézus, avagy csak hallunk róla? Ez két különböző dolog... Csak két embercsoport létezik, élő és holt; középfok nincsen...

Jézus azt mondja: akarom. Mindig fenségességgel szól Istenként: akarom. Azután emberként szelíden: „Simon, szeretsz te engem?”

Jézus a szeretetreméltók közül a legszeretetreméltóbb, s nemcsak az: Ő szeret is. Mi tehát hogyan szeretnénk Őt? Nem látjuk szerető szemmel, ahogyan az apostolok látták, de látni fogjuk, vissza fog térni...

Jézus keres minket, nem mi keressük őt: ez tévedés lenne és önteltséghez vezetne...

Az első lépés a keresztyénységben: beismerni szegény bűnös voltunkat, hogy semmi, egyáltalán semmi sincs bennünk, hogy mi semmit, csak az Úr tud bármit is felmutatni!

Hogyan hassak az emberekre? Ahogyan Jézus.

Akik nem ismerik és nem szeretik Jézust, még egyszer keresztre feszítik. Minden bűn egy szeg a kezébe vagy lábába. Ő azért jött, hogy megmentsen bennünket, mi pedig meghiusítjuk ezt a bűn által. Ha meghiusítjuk, a bűn már nem bocsátható meg, csak Ő általa, ha őszintén vezekelve karjaiba vetjük magunkat kegyelemre vagy kárhozatra.

Jézus nem tintával írt, vagy kőbe, mint a tízparancsolatot, hanem hússzívekbe, elmúlhatatlan vonásokkal – a te szívedbe! Minden hívő, minden istengyermek egy eleven levél – a világ felé is így kell megmutatkoznia, hogy mindenki elolvassa amit Jézus odaírt!

A Biblia valóban Isten szava, az elevenen szóló Isten szava; ám ez még nem a gyöngyszem, csupán a föld, és abban [kell] keresni a tulajdonképpeni gyöngyszemet, az pedig: Jézus.

Uram Jézus! Ha megkíméltél volna a kalapácsütésektől, sohasem alakítottál volna a Te szándékod szerint!

Ó, Uram, taníts meg imádkozni! – Az imádság által tanítsd meg azt nekem, hogy közeledjek Hozzád; ily módon Te nemcsak Isten, hanem az én Istenem vagy, az én Jézusom, én pedig a Te gyermeked vagyok; gyermek, Isten gyermeke. Jó nekem!

2.

Az államalapítás millenniumát ünneplő Magyarország múltjáról

Az Ung folyó volt Magyarország eredeti területének határa, ahol [a magyarok] megvetették a lábukat, és megölték a szlávok kapitányát. Oda az első női nevelőintézetet!

A magyarok 60000 asszonnyal jöttek elfoglalni a völgyeket, ezért nem olvadtak össze a szlávokkal. A lombardok, aki hajdan németek voltak, asszonyaik nélkül érkeztek Itáliába és most olaszok....

Szent István koronája: egyedül az jogosít fel püspökök kinevezésére Magyarországon – mondta a pápa [IX. Piusz] elgondolkodva.

Szép az öreg Rákos és környéke, szép a régi hőskor emléke... A Királyhegy, ahol Corvin Mátyás, a nagy ember sátra állt, számtalan népei között, hogy velük a haza sorsát megvitassa.

[Amikor] a törökök a szép Budát elhagyták, Magyarország sivatag volt, lakossága kifosztva, az atyák lekaszabolva, az anyák és a gyermekek rabságba hurcolva! A földek műveletlenül maradtak, a bő vízfolyamok kiléptek a medrűkből és végtelen mocsárrá változtatták a gazdag országot. Még most, 150 évvel a szörnyű vendég kivonulása után is naphosszat utazik az utazó a kecskeméti pusztaságon úgy, hogy fát, házat, élő lelket nem talál, csak pár gázlómaradat és néhány kutat jó messze egymástól...

Míg más népek a békét élvezték, intézeteket alapítottak, a magyarok három évszázadon keresztül a törökkel és a tatárral küzdöttek, és egyúttal a boldog nyugati országok védőgátja voltak...

A viszonyaink természetéből adódik, hogy mi nem elégedhetünk meg kis előrelépésekkel, mivel mi elvesztett évszázadokat vagyunk kénytelenek jóvátenni. Európát védelmeztük a török ellen - most segítsen rajtunk Európa: küldjön tanítókat és nevelőket... [1844]

Háromszáz évvel ezelőtt megválasztottuk a kis osztrák főherceget [I. Ferdinándot] a magyar trónra – ő ezáltal hatalmas király lett... Háromszáz év azonban kevésnek bizonyult a rossz kormányzati rendszernek ahhoz, hogy Magyarországot egyesítse és boldogítsa!

A gyermekeket nem szabad felingerelni - mondják a pedagógusok. A nemzeteket sem szabad ingerelni! [1852!]

Vasárnap: szent, szent, szent! Az ifjúság, amelyik semmit nem tud az Evangéliumról! Szegény haza! Az emberek nagyon gyermetek és éretlenek a 19. században is, Magyarországon különösképpen. [1850]

Országos Széchényi Könyvtár

A neveletlen ifjúság a haza jövőjének a legszomorúbb biztosítéka.

3.

A nevelésről, a nők küldetéséről és a saját magáról

[Hazánk felemelkedéséhez] azt adta kezünkbe a Gondviselés, ami a legnemesebb, a legbiztosabb, s a legkevesebb csalódást okozhatja: Az emberi elme kiművelése nevelés útján!

A nemzet nevelésének a feladata, hogy egyetlen gyermek se legyen rossz és haszontalan.

Mit jelent a nevelés a nép számára? Istent megismerni, Jézust megismerni és a Szentlelket megtapasztalni, az eleven Istent; az életet megtanulni, megtanulni uralkodni saját magán és szenvedélyein...

A kisdédóvók, a nők élete és a gyermekszeretet; a gyermek élete és főleg a női érzék, a gyermekgondozás és az asszonyi lélek - ezeket csak az ész választja el egymástól, ám lényegüket tekintve egyek, mert Isten az emberi nem testi és lelki fennmaradását a gyermekek által az asszonyszívbe és -lélekbe plántálta.

A nők nagy küldetése az, hogy az emberiség erkölcsi betegségeit gyógyítsák; mikor hatásosabb ez, mint a durva kinövéseket már zsenge gyermekkorban megfigyelni, növekedésüket és kiteljesedésüket megakadályozni és mégis minden nemes önzést megjutalmazni. Csírákat ápolni és fejleszteni – mily nagyszerű feladat!

Anya, a gyermekeidet jól akarod nevelni? Nevelj magadnak nevelőt! Neveld saját magadat!

Isten már 50 évvel ezelőtt a magyarokhoz küldött engem, és azt üzenté általam: örködjetek – vigyázzatok – a végzet közeleg – vezekeljetek – térjetek magatokba – neveljétek gyermekeiteket – tegyétek őket bátrakká és istenfélökké. Nevelés, nevelés és oktatás teszi az embert, és az ember a hazát, – az állampolgárt. De csak kevesen hallgattak rám.

Az Úr engem örnek rendelt az övéihez, hogy számukra én legyek a hűség, az öhöz tartozás és az éberség mintaképe - teljesítem a hivatásom, a kötelességem.

Isten engem szervező szellemként akart a hazának adni...

A magányosok: mennyivel több jellem és méltóság, szellem és értelem kell az életben egyedül maradni, mint egy könnyelmű házasságba belemenni. A száárnak vagy a gazembernek kezet nyújtani vagy elküldeni... Tisztelet az előítélet mentes erénynek!

Nem szeretem, ha grófnőnek neveznek, mivel ennek előnyeit nem akarom élvezni. Engem tehát nyugtalanít, ha hallom, hogy így hívnak. Csak ember, a szó legszebb értelmében, az akarok lenni...

Demokratának, republikánusnak neveztek engem; én pedagógus vagyok, és mivel a pedagógia minden emberért van, úgy szükség-szerűen demokratának is kellennem.

Simonin abbé eléggé a lelkekre köti, hogy író legyek; azt mondja, hogy a tehetséget, amit Isten adott, ne temessük el a sötétben, hanem gyarapítsuk, ezért mindazt, ami bennünk van, [...] át kell adnunk másoknak, hogy meríthessenek belőle valamit."

Az írás megmarad – nyomtatva 1.000 példányban megmarad – de a szó, a tett? A bécsiek már most sem tudják, ki alapította a kisdédóvókat; a férfiak nem tudják, ki [alapította] az egyesületeket...Túlélt vagyok miközben még élek!

Gyermeteg levelek Töröktől és Markovicstól – siralmas! A nemesi nők nem tudnak írni és nem akarnak olvasni; így persze, óriásként emelkedek ki közülük...

Nagy [Felsőbüki Nagy Pál, a szerk.] hosszú beszéde az országgyűlésben: azonnali hihetetlen hatás, ám a szónok hamarosan elfeledve. Ezzel szemben Széchenyi, az író maradandó és valóban reformáló jellegű. Ez mutatja a szónok és az író hatása közötti különbséget. Nekem ugyanilyen sikerem lenne más tekintetben, [de] én azt gondoltam, a nemesség inkább tettekben hasson, mint írásban; ám amit tettem, elfelejtik.

Én, Brunszvik Teréz és Jozefin is mindig álmodozók voltunk, ahogy a világ mondja, amely elveti Jézust: látnokok. A szellemi, a földi világon kívüli magasabb rendű [világban] élve; hogyan is lehetne nekünk jobban ezen a világon, ebben a világban, amit nem becsültünk? Pénzügyek!? Az eszmei vonzott minket, amit szívesen követtünk. Hittünk, reméltünk, szerettünk! Meghitt, szép lelkek!

4.

Bölcsességek innen-onnan

A becsület több mint az élet, mert akkor is él, ha te már meghaltál.

Örök barátság csak ott lehetséges, ahol örök jószág lakik.

Az ember sohasem olyan szép, mint amikor bocsánatot kér és amikor megbocsát; ezek az élet legszebb pillanatai.

A nemes embernek nem vérszerinti, hanem szellemi és szívbéli rokonsága van.

Tudok egy jó szert türelmetlenség ellen: nem törődni a kicsiségekkel, és nem szabad hiúnak lenni...

A megelégedett szív rejtett kincs, amit a bánat sohasem talál meg.

Emberiség - ez egy abszolút fogalom. Sokakat félrevezet e gondolat nagyszerűsége, és elhanyagolják a testvért, aki mellettük áll.

A világtörténelem megértésének kulcsa egyedül Isten ígében van, ám maga Isten ígéje a természeti ember értelme számára elzárt dolog...

Ha magamat keresem a szolgálatkészségben és szívességben, ez az önszeretet kielégítése, ami nem javít rajtam.

A kicsinyességet és az előítéletet a legfennköltebb személynél sem kell tisztelnünk, őket magukat, illetve a bennük lévő jót azonban úgy kell értékelnünk, hogy ezeket nem vesszük tekintetbe.

Ahol a szellem és a lélek eleven, ott az isteni kegyelem mellett a kajánság és féltékenység is jelen van.

A szeretet az élet; az élet gyökere. Aki nem szeret, nem is él.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

JEGYZETEK

Rövidítések:

MOL	Magyar Országos Levéltár
KN	kiadatlan naplók (Brunsztik Teréz hagyatéka, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár)
KI	kiadatlan iratok (Brunsztik Teréz hagyatéka, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár)

VERSEK

- 1.sz.: Eredeti nyelve: német. Lelőhelye: KN J 8 (1814) 97. p.
- 2.sz.: Brunsztik Teréz ifjúkori verse. Németül közli: Czeke Marianne, Gróf Brunsztik Teréz naplói és feljegyzései. Bp., 1938. LXI-LXII. p.)
- 3-10. sz.: Németül közli: Vaterländischer Almanach für Ungarn auf das Jahr 1821. (Szerk.: Zerffi és Habermann) 62-63., 124., 126-127., 133-135. p.
- 11.sz.: Eredeti nyelve: német. Lelőhelye: KN J 12 (1824-1825) 1. p.

CIKKEK ÉS CIKKFOGALMAZVÁNYOK

- 1.sz.: Eredeti nyelve: francia. Magyarul közli: Czeke Marianne, Kisdiednevelés 52(1927)6. szám 169-173. p.
- 2.sz.: Német nyelvű fogalmazványtöredékek. (Ford.: Rákóczi Katalin) Lelőhelyük: KN J 24 (1840-1841) 371. p.
[E témáról írja még: „Menhelyeket kellene nyitnunk, nemcsak az első zsenge gyermekkor, hanem a gyenge asszonyi lények számára is, akik semmit sem kereshetnek, semmit sem találhatnak és semmit sem várhatnak ebben a durva, félelmetes világban! Menhelyeket a hajadonoknak, menhelyeket a boldogtalan házasságoknak, menhelyeket az özvegyeknek. Ezek a menhelyek a nevelés szent templomai lennének a nőnemű neveletlen gyermekek és fiatalság számára: angolkisasszonyok -- szaléziánus nővérek, irgalmas nővérek...” u.o. 219. p.]
- 3.sz.: Névtelenül (? jelzéssel) jelent meg a Pesther Tageblatt 4(1842) évf. 76. (márc. 31.) számában. (Ford.: Emőkey István)

4.sz.: Névtelenül (? jelzéssel) jelent meg a Pesther Tageblatt 4(1942) 57. (márc. 8.) számában. (Ford.: Hornyák Mária.) E cikkét Teréz a váci püspöknek szánta. 1842. március 26-án említi: „A kisdjedjászóterekről írt cikkemet (a Tageblattban) megbírálták – állítólag megtámadtam az alacsonyabb sorban lévőket...” (J 25/57., 46. p.) Feltehetően az első mondatban szereplő 'csöcselék' [der Pöbel] szó váltott ki nemtetszést.

A cikkhez készült fogalmazványtöredékek:

1/a. Kisdjedóvók vagy játszóterek Magyarországon (az amerikaiak 'marchirschule'-nak mondják): Az elmúlt 12 évben nem tettünk nagyobb előmenetelt az emberiség e szent ügyében - sőt azt mondhatjuk, inkább visszaléptünk!! - Ilyen intézményeket kell létesíteni és működtetni, az anyai szeretet ihletéből. Ezeket kellene a nőknek megteremteniük! - Valójában ők azok, akik ezt kigondolták és megalkották. És ők azok, akik ezeket irányították és terjesztették! Franciaországban a forradalom legalább egy dolgot kivívott a nők számára: az egyenlő elosztást. Ebben Napóleon azt mondta a két hajdon Rey hölgynek: Önök erkölcsileg anyák, akik társadalmi létet teremtenek; önök családanyák, asszonyok, és így is kell nevezni önöket. Tehát asszonyok, mintha a férj nevét viselnék a sajátjuk előtt. - A haza eme bizalma, a kisdjedóvók felállítása és irányítása, a szellemi fejlődés és szervezett eme csirája csak az ő keblük melegében és csendjében képes növekedni, mint a fizikai ember testük ölében. [Pest, [18]41 tele]

1/b. Kisdjedóvók vagy játszóterek Magyarországon: 12 év tapasztalatai alapján egyre világosabbá lesz, hogy a férfiak (általánosságban) nem hivatottak a kisdjedóvók eme fajtájának felügyeletére, sem pedig vezetésére; nekik más, (fogadjuk el ideiglenesen:) fontosabb dolguk van.

2./ [Bacon mondja: *Semmire sem mernek vállalkozni, hogy vállalkozásuk ne hogy sikertelen legyen*] Kisdjedjátzóterek: Úgy tűnik, ez jobb elnevezés a kisgyermekcsoportjaira, mint a korábban kedvelt. Ám rendszerint az történik, hogy az ember többet gondol a szobákra, mint a szabad térre, amely pedig oly fontos. A tanító inkább a szörszálhasogatás, s nem pedig a szabad beszélgetés, beszédmodor mellett volt, ami egy ilyen csoport lelke. Az erők összefogása a tudatlanság (butaság) és istentelenség elleni harcra. Az emberiség erkölcsi igényei oly ellenállhatatlanok, mint a külső természet törvényei. Az erkölcsi fejlődésnek lépést kell tartania az értelmivel; az utóbbi ereje és talentumai segítség, szolgálják, emeljék, juttassák érvényre az előbbi. Éppen ezt ismerték félre a legméltatlanabb módon. Az embernek azzá kell lennie kicsiben, ami Jézus volt nagyban - erről van szó. Éles szemével Napóleon a nőket a megfelelő helyre állította: ők az emberiség erkölcsi anyjai, ők teremtik meg a társadalmi létet, ők családanyák, akár házasságok, akár nem - őket asszonyoknak kell nevezni.

A fogalmazványtöredékek eredeti nyelve: német (Ford.: Rákóczi Katalin) Lelőhelyük: KI Mi-28 és Mi-46 jelzésű önálló kézirati lapok

LEVELEK

1.sz.: Eredeti nyelve: francia. (Ford.: Somodi István) Lelőhely: MOL Brunszvik család levéltára P 68 Fasc. 3. Teréz 1787-ben Bécsbe került, ahol másfél évet töltött Mme Billig nevelőintézetében. Sorai az intézetbe látogató nagynéni, Dezasse-né Brunszvik Katalin ifjabb Brunszvik Antalhoz írt levelében maradtak fenn.

2.sz.: Eredeti nem maradt fenn. Németül közli: Czeke Marianne, Brunszvik Teréz grófnő naplói és feljegyzései (Bp., 1938. CXI-CXII. p.) (Ford.: Emőkey István)

Nagyszigeti Szily Antal (1774-1833) Szily József udvari tanácsosnak, Torna megye főispánjának volt a fia. A Martonvásárhoz közeli Bián laktak. Szily Antal hivatásos katonaként vett részt a napóleoni háborúban. Huszárkapitány, majd őrnagy lett, s 1809-ben pedig elnyerte a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét. A Brunszvik család nem örült Teréz és a huszártiszt mátkaságának, amelynek 1805-ben vége szakadt, Teréz azonban később is „mein Toni”-ként emlegette Szilyt, aki nem házasodott meg.

3.sz.: Eredeti nyelve: német. (Ford.: Friedrich Béláné) Lelőhelye: OSZK Kézirattára

Jozefin nem tudta megbocsátani anyjának, hogy 20 évesen hozzá kényszerítette az idősödő Deym grófhhoz. Nem fogadta meg Teréz tanácsait sem, hanem betegségek és nélkülözések közepette továbbra is Bécsben élt. 1821. március 31-én, 44 éves korában hunyt el; a gyászjelentés szerint idegláz végzett vele... (A levélben említett Fritz a kedvenc fia volt.)

4.sz.: Német levélfogalmazvány egy, a naplókban talált, különálló lapon. (Ford.: Friedrich Béláné)

Lányi Imre báró Brunszvik Teréz fivérének, Ferencnek volt ifjúkori barátja. Kis-zántón (Bihar m.) laktak, ezért 1825 k. leányai, Tavie (Octavie) és Gizi Teréz szárnyai alá kerültek Budára. A két Sigray leány (Cetty és Felicie) is csatlakozott hozzájuk. Teréz azon volt, hogy e kis együttesből szabályos leánynevelő intézetet szervez, az angol infant school híret véve azonban inkább óvodaalapításba kezd.

5.sz.: Német levélfogalmazvány (Ford.: Hornyák Mária) Lelőhelye: KN M 22 (1833-1834) 1-8. p.

Teréz, miután az óvodáit elveszik tőle, külföldre megy. 1834-ben Münchenben két óvodaalapításban vesz részt. Közben egyetemi előadásokat hallgat, s a múzeumokat járja. Szentkirályi Móríc a korai óvodai mozgalom egyik vezéralakja.

6.sz.: Német levélfogalmazvány (Ford.: Rákóczi Katalin) KN J 24 (1840-1841) 269-272. p.

E levélben Teréz elmeséli unokahúgának azokat a sérelmeket, amelyek őt az általa alapított óvodai egyesület és a budai Nőegylet részéről érték. A félreértések folytán a jóhiszeműségéért most – a szó szoros értelmében – fizetnie kell, ami az egyébként is szűkös anyagi helyzetét jócskán megingatja.

7.sz.: Eredeti nyelve: német. (Ford.: Hornyák Mária) Lelőhelye: MOL Márton József hagyatéka E 595 9. cs. 23. sz.

Márton József Brunszvik Teréz és Teleki Blanka ügyvédje, Kacskovics Lajos pedig az óvodai mozgalom jeles alakja, a Kisdédóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület titkára. Kérdőívét (feltehetően a kisdédóvásról írt akadémiai székfoglalójához adatokat gyűjtve) küldte el a Mikó utcába.

8.sz.: Német levélfogalmazvány (Ford.: Friedrich Béláné) KN J 25 (1841-1843) 147, 146. p.

A Jozefin második házasságából származó Stackelberg leányok, Theophile, Marie és Minona az észt származású apjuk hazájában nőttek fel. Theophile fiatalon meghalt, testvérei azonban apjuk halálát követően Magyarországra jöttek. Meglátogatták Terézt, majd pedig unokahúgukkal, Teleki Blankával együtt leendő otthonukba, az erdélyi Hosszúfalvára utaztak. Blanka anyja, Brunszvik Karolina ekkor már a halálán volt, mégsem ő, hanem - igen váratlanul - Marie távozott el először. A „test-

vértünk a hegyen” kitétel a nádornéra, Mária Dorottyára vonatkozik, akihez Teréz a Stackelberg leányokat is elvitte.

9.sz.: Német levélfogalmazvány (Ford.: Hornyák Mária) Lelőhelye: KI A-B. sz. irat 1-4.p.

A cseh Freywaldau mellett (Gräfenberg) a fokozódó szembajából gyógyulást kereső Wesselényi régi terve egy hazafias szellemű nőnevelő intézet felállítására. Ez ügyben levelet vált többekkel (Kossuth, Bezerédj stb.), s így Terézzel is, a nevelés nyelvével és az 'igazi vallásosság'ot' illetően azonban ellentétek merültek fel közöttük.

10.sz.: Eredeti nyelve: német. (Ford.: Hornyák Mária) Lelőhelye: MOL Márton József hagyatéka (E 595 9.cs. 48.sz.)

Teréz még 1841 elején felfigyelt a Kossuth lapjára. („Tetszik nekem” – írta.) Ezt most megrendeli Blanka részére, aki az év őszétől Pesten lakik.

11.sz.: Magyar nyelvű levélfogalmazvány, amelyet Teréz kérésére ügyvédje, Márton József fogalmazott meg. Lelőhelye: MOL Márton József hagyatéka (E 595 9.cs. 133.sz.)

A polihisztor Sváb (Schwab) Vilmos (zongoraművész, gondolkodó, feltaláló) Teréz egyik patronáltja. A „szerzetesi hölgy” (másutt: dáma) kitétel arra utal, hogy Teréz egy brünni világi rendnek volt a tagja, amelyet II. József idejében hívtak életre az egyedülálló és szegényebb anyagi helyzetű nemesi leányok részére.

12.sz.: A kérvény eredeti nyelve: német. (Ford.: Hornyák Mária) Lelőhelye: MOL Abszolutizmuskori levéltár. (Milít. und Civil Gouv. Justiz Sect. D 45 1853:1/116. sz.)

A felségárulással vádolt Teleki Blanka 1851 májusa óta vizsgálati fogságban van. Több befolyásos rokona közbenjár az érdekében – sikertelenül. Teréz azonban, akit Blanka pere kapcsán szintén sok zaklatás ér, még egy próbát tesz. Nem valószínű, hogy neki köszönhetően, de az ítélethozatalra egy hónap múlva valóban sor kerül. Albrecht főherceg Magyarország kormányzója és katonai főparancsnoka volt.

13.sz.: Eredeti nyelve: német. (Ford.: Hornyák Mária) Lelőhelye: MOL Nádasdy család levéltára (P 507 78.cs. 681-682.sz.)

A család múltja iránt érdeklődő rokonának Teréz nagy valószínűséggel az 1855. június 8-án abbahagyott emlékiratait adta kölcsön. Nádasdy né Forray Júlia két fia közül a tizenkilenc éves Tomi, aki Münchenben joghallgató volt, másfél hónappal korábban váratlanul meghalt. A másik fiukról, Feriről Teréz szintén említést tesz.

14.sz.: Eredeti nyelve: német. (Ford.: Hornyák Mária) Lelőhelye: Kolozsvári Állami Levéltár, a Teleki család hosszúfalvi levéltára

A börtönből szabadult Teleki Blanka 1857 őszén Münchenbe utazott. Önkéntes száműzetésének második állomása Stuttgart volt, ahonnan őt épp a Teréz által említett 'sirokkó' űzte tovább Drezdába. Jerry Blanka öccsének, Miksának volt a felesége, akitől különváltan élt. Még 1854-ben költözött a Kufsteinhez közeli Rosenheimbe, hogy Blanka közelében lehessen.)

15.sz.: Eredeti nyelve: német. (Ford.: Hornyák Mária) Lelőhelye: MOL Nádasdy család levéltára (P 507 78.cs. 683.sz.)

Utolsó éveit Teréz a Vác melletti Dukán, unokahúga, Forrayné kúriáján töltötte - szerény körülmények között, rokonai jóindulatára hagyatkozva.

